

Vilniaus pedagoginio universiteto Lietuvos istorijos katedros prof. Liudo Truskos atsiliepimas apie dr. Rimanto Zizo studiją „Ne žydų kilmės Lietuvos piliečių persekiojimas, civilių gyventojų žudynės (1941-1944)“.

Visiškai sutinku su dr. Zizo teiginiu, jog ne žydų kilmės Lietuvos gyventojų žudynių ir persekiojimų nacių okupacijos metais istoriografija yra ideologizuota bei politizuota, nelaisva nuo mitų ir stereotipų. Būdingas visų tyrinėjimų – 1944-1945 m. veikusios Ypatingosios valstybinės komisijos, sovietmečio ir mūsų išėivijos autorių, taip pat ir dabartinių tyrinėtojų – bruožas yra demografinių nuostolių perdėjimas, gerokas dirbtinis jų padidinimas.

Remdamasis literatūriniais ir naujais, archyviniais, šaltiniais, R. Zizas kvalifikuotai ir išsamiai analizuoja visų 1941-1944 m. nužudytų bei persekiotų ne žydų kilmės asmenų kategorijų nuostolius. Remdamasis faktine medžiaga, studijos autorius įtikinamai parodo, jog demografiniai nacių okupacijos laikotarpio nuostoliai (išskyrus žydus) buvo gerokai mažesni, negu iki šiol manyta. Manychiau, jog R. Zizas pagrįstai daro išvadą, kad nužudyti komunistai, komjaunuoliai, sovietiniai pareigūnai ir aktyvistai – maždaug 1,5-2 tūkst. asmenų – buvo gausiausia okupacijos laikotarpiu nužudytų Lietuvos gyventojų kategorija (psl. 70). Pritariu, jo teiginiui, jog „antikomunistinį terorą lėmė sudėtingos istorinės aplinkybės, 1940-1941 m. sovietinės okupacijos įvykiai, tačiau jis buvo nepateisinamai žiaurus, negailestingas, neadekvatus aukų įvykdytiems „nusikaltimams“, neteisėtas“ (psl. 33). Tačiau kažin ar galima sutikti su dr. Zizu, jog 1941 m. birželio pabaiga-liepos pirmoji pusė, kuomet vyko didžiausios žudynės, buvo „tarpuvaldis“, „kai vieną (sovietinę) okupaciją keitė kita (nacistinė): jau nebevaldė sovietai, bet padėties dar nekontroliavo ir vokiečių kavinė administracija, ypač provincijoje“ (psl. 24). Autorius ignoruoja jau pirmosiomis karo bei antisovietinio sukilimo dienomis valsčiuose, apskrityse ir miestuose sukurtą vietinę lietuvių valdžią. Kitas reikalas, kiek ji laikėsi, ar nesilaikė teisėtumo.

Kitų kategorijų nužudytųjų skaičius pagal dr. Zizo apskaičiavimus siekė, ar net viršijo 1000 asmenų. Visų nužudytų ne žydų kilmės Lietuvos piliečių skaičių R. Zizas vertina „keliais tūkstančiais žmonių“ (psl. 71). Kadangi Komisijos pobūdis reikalauja konkretumo, siūlyčiau dr. Zizui daryti išvadą, jog visi demografiniai nuostoliai siekė maždaug (orientaciniai) 3000 asmenų. Mano galva, dr. Zizo pateikta medžiaga leidžia daryti tokią apibendrinančią išvadą, ir tai nebūtų ženklus prasilenkimas su tiesa. Savaiame suprantama, jog statistiniai nuostolių rodikliai yra tikrai apytikslūs, orientaciniai, o absoliutus tikslumas ne tik neįmanomas, bet ir nebūtinai.

Nesuprantu, kodėl išvadose kalbama tik apie 60 į Štuthofą ištremtų intelektualų (psl. 71). Juk 48-ajame puslapyje pateikti duomenys leidžia daryti išvadą, kad šioje stovykloje pabuvojo bent 1 tūkstantis Lietuvos gyventojų. Neatsispaudė išvadose ir priverstinai išvežtų darbams į Vokietiją asmenų kategorija.

Dr. R. Zizas argumentuotai parodo, kodėl nacių okupacijos laikotarpiu represijų mastas ir nužudytų ne žydų kilmės Lietuvos gyventojų nuostoliai, palyginti, buvo nedideli. Tačiau nesutinku su jo nuomone, kad kolonizaciniai nacių planai Lietuvoje karo laimėjimo atveju tebuvo sovietinė propaganda (psl. 43). Autoriaus pateiktas argumentas – straipsnis 1942 m. 5-ajame žurnalo „Ostland“ numeryje – yra nerimtas. Dr. Zizas, be abejo, žino „Ost“ ir kitus planus, pagal kuriuos, laimėjus kovą, naciai numatė iškeldinti iš Lietuvos apie 80-90 % vietinių gyventojų.

Apskritai dr. R. Zizo studija yra pakankamas pagrindas Komisijai padaryti išvadas apie ne žydų kilmės Lietuvos gyventojų žudynes ir jų persekiojimus hitlerinės okupacijos metais.